

УДК 94:338.246.025.3+332.1(47)“192+193”

Ю. Л. Яковенко

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КОНЦЕСІЯ “КРУПП–МАНИЧ” У СРСР (1920 – ПОЧАТКУ 1930–х років)

У статті розглядається історія сільськогосподарської концесії республіканського значення “Крупп-Манич” у Ростовській області СРСР у 1920-30-х роках. Підкреслено, що радянський уряд був зацікавлений у співпраці з Німеччиною. У статті показано, що концесійне підприємство пережило декілька етапів розвитку, додало різноманітні труднощі в роботі, припинило своє існування в умовах згортання нової економічної політики. Значення концесії полягало в залученні європейського агрономічного та зоотехнічного досвіду, створенні бази для подальшого розвитку вівчарства в регіоні.

Ключові слова: сільськогосподарська концесія, концесія республіканського значення, зернове господарство, вівчарське господарство.

Дослідження ефективності різних форм співпраці держави з приватним сектором є актуальною економічною проблемою. Одна з таких форм – концесія. Вона передбачає передачу в експлуатацію приватному капіталу на визначений строк господарських об'єктів, дозволяє зекономити державні кошти. Європейські країни активно використовують концесії у різних сферах економіки, а в Україні подібні угоди поширення не набули.

У СРСР у період нової економічної політики більшовики залучали іноземний капітал у формі концесій. Концесійні підприємства створювались у різних галузях народного господарства, в тому числі, в аграрному секторі економіки.

Історія іноземних концесій у СРСР стала об'єктом наукового дослідження вже у 1920-х роках [1, с. 199-200]. Радянська історіографія ставилась до концесій переважно негативно; результати роботи концесійних підприємств вважались мізерними [1, с. 201-203]. Серед сучасних дослідників увагу цій проблемі у своїх монографіях і статтях приділяли С. Данильченко [2], О. Мозохін [3], М. Новіков [4]. Роботу німецької сільськогосподарської концесії Круппа у Сальському окрузі Ростовської області аналізували дослідники О. Єрохіна [5], Є. Ширяєва [6], І. Макаров [7]. Однак вивчення цієї проблеми варто продовжити.

Мета даної статті - дослідити особливості діяльності німецької сільськогосподарської концесії “Крупп-Манич” у СРСР у 1920-х - на початку 1930-х років, а також її значення.

Декрет РНК, який містив загальні економічні та юридичні умови радянської концесійної політики, був виданий 23 листопада 1920 року [8]. Концесійні пропозиції та договори розглядались у Головному концесійному комітеті (ГКК). Затверджувались угоди Радою народних комісарів [9, с. 57]. Вони передбачали взаємні права та обов'язки сторін. Так, концесіонер повинен був виконувати виробничу програму, сплачувати податки, часткове відрахування на користь радянського уряду, забезпечувати підприємство обладнанням, вдосконалювати його, страхувати майно, вносити заставу у Державний банк [9, с. 58-59; 10, с. 112].

Переговори щодо надання сільськогосподарської концесії німецькій фірмі “Фрідріх Крупп” розпочались у 1921 році [5]. Радянська сторона була зацікавлена в укладенні такого договору. Як і уся концесійна політика, ця концесія мала як економічне, так і політичне значення [11, с. 135-136; 12].

Переговори щодо надання концесії фірмі “Фрідріх Крупп” були тривалими. Перший варіант договору не був підписаний німецькою стороною. А для радянського уряду ця концесія була важливою, тому використовувались різні форми впливу на потенційного концесіонера [13]. Об'єктом концесії стали земельні ділянки у Сальському окрузі Ростовської області, на яких планувалось вести зернове господарство (сіяти пшеницю, жито, ячмінь, овес) [5]. Новий варіант договору був підписаний у 1923 році [13]. Це була концесія республіканського значення [14, арк. 18]. Площа виділених ділянок була зменшена у порівнянні з попереднім варіантом угоди з 50.000 до 25.000 десятин. Строк концесії - 36 років. Однак через 12 років радянський уряд мав право викупити господарський об'єкт [13]. Згідно з договором, концесіонер повинен був проводити механізацію, технічне вдосконалення господарства, міг розробляти торф'яні та вапняні родовища, добувати сіль, займатись рибною ловлею та полюванням [5]. До роботи на концесії залучались місцеві селяни [15, арк. 19].

Радянський уряд зобов'язувався постачати концесіонеру бензин за низькими цінами, насіння, надати двох спеціалістів-агрономів, знайомих з місцевими умовами [5].

Землі, передані у концесію німецькій фірмі, не були раніше включені у виробництво, тому вимагали значних витрат [6, с. 21]. З метою подолання фінансових труднощів концесіонер намагався залучити англійський капітал [13].

Незважаючи на попереднє обстеження ділянок, земля виявилась непридатною для ведення зернового господарства. Протягом першого неврожайного року роботи концесії вивчення ґрунту у Сальському окрузі Ростовської області продовжилось, а 10.000 десятин землі були передані під вівчарство [5].

У 1925 році урядовою інспекцією була проведена перевірка концесії. На її території працювали цегляний завод, механічна майстерня, видобувався вапняк. Концесіонеру було дозволено, окрім забезпечення власних потреб, виконувати замовлення місцевих державних організацій на певних умовах [5].

У 1926 році у концесіонера знову виникли труднощі в реалізації виробничої програми. Нове обстеження ґрунту, природних умов підтвердило неможливість створити на цих землях рентабельне зернове господарство [5]. У степах Ростовської області до революції розводили овець. Концесія переорієнтувалась з вирощування зерна на розведення скота. Після вивчення німецькими спеціалістами природних умов концесіонер зупинив свій вибір на саксонській мериносовій породі овець [16].

У 1927 році поет, письменник, публіцист Борис Кушнер (1888-1937; репресований по звинуваченню у контрреволюційній діяльності) написав статтю про свій візит на концесію "Крупп-Манич". Він піддав критиці машинний парк концесіонера [16]. Хоча з історії селища Опенки Ростовської області, де розташовувалась концесія, відомо, що на роботу тракторів сходились подивитись селяни з усіх навколишніх хуторів, бо раніше їх не бачили. Саме з року організації концесії почалась історія цього селища [17]. Про значні витрати концесіонера на комплектування технічного парку підприємства вказує і дослідниця О. Ширяєва [6, с. 21]. Б. Кушнер у своєму нарисі зазначив, що на 1927 рік працювали ремонтні майстерні, електростанція, були побудовані будинки для робітників, клуб, вівчарня, висаджені плодові дерева. З його статті відомо, що на концесії працював колишній власник великого скотарського господарства у Ростовській області Пишванов. Саме з його поради концесія змінила напрямки роботи [16].

У 1928 році розпочались переговори про створення змішаного радянсько-німецького акціонерного товариства, оскільки підприємство вимагало значних капіталовкладень. Змішана концесія прийшла на зміну "чистій" [6, с. 22]. Радянська сторона була зацікавлена у зміні форми договору: так було легше контролювати роботу підприємства, а потім ліквідувати концесію.

В умовах згорання нової економічної політики, формування тоталітарного режиму, поступового "закриття" країни радянський уряд шукав приводи для розірвання концесійних договорів. Це стосувалось і німецької сільськогосподарської концесії "Крупп-Манич". Концесіонерів звинувачували у хижацькому ставленні до природних багатств регіону, недотриманні умов договору. Радянсько-німецьке змішане акціонерне товариство було ліквідоване у 1934 році після тривалої переписки та обміну претензіями [5; 6, с. 23]. На землях концесії було створене велике племенне вівчарське господарство, яке досягало успіхів у своїй агрономічній та зоотехнічній діяльності [17].

Співпраця з німецькою фірмою "Фрідріх Крупп" не обмежувалась сільськогосподарською концесією. Так, у 1929 році був укладений договір про технічне сприяння у галузі виробництва сталі, чавуну, а також у військовій сфері [18, арк. 227]. Деякі сучасні дослідники вказують на те, стосунки СРСР і Німеччини у 1920-30-х роках були тісними та реалізовувались в тому числі через фірму "Фрідріх Крупп" [19, с. 72, 90].

Значення концесії полягало у запровадженні нових методів роботи, створенні бази для подальшого розвитку господарства, можливості знайомства з німецьким агрономічним та зоотехнічним досвідом, створенні робочих місць для постійних та сезонних робітників і службовців.

Історія сільськогосподарської концесії "Крупп-Манич" – одна з багатьох сторінок історії радянської концесійної політики. Уряд СРСР був зацікавлений у різноманітних формах співпраці з Німеччиною. Незважаючи на фінансові труднощі концесії, проблеми у виконанні виробничих програм, складні природні умови, зміни напрямку роботи, форми концесійного договору, концесія мала позитивне значення, яке полягало у залучення європейського сільськогосподарського досвіду, створенні нових господарських об'єктів, робочих місць. Досліджувати історію концесії "Крупп-Манич" необхідно також на тлі міжнародних відносин у 1920-х - на початку 1930-х років.

Джерела та література

1. Яковенко Ю. Л. Історіографія проблеми концесій у СРСР у період здійснення нової економічної політики / Ю. Л. Яковенко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. - № 762. - Серія "Історія". - Випуск 39. - Харків, 2007. - С. 198-207.
2. Данильченко С. Л. Концессионная политика советского государства в условиях нэпы / С. Л. Данильченко // Экономический журнал. - 2002. - № 2 (5). - С. 45-79.
3. Мозохин О. ВЧК-ОГПУ: карающий меч диктатуры пролетариата / О. Мозохин. - М. : Изд-во "Яуза", изд-во "ЭКСМО", 2004. - 444 с.
4. Новиков М. Н. Из истории концессионных предприятий Москвы в период нэпа / М. Н. Новиков. - М. : Уникум-центр, 1997. - 26 с.
5. Ерохина О. В. Германская концессия "Маньч" в Советской России (1922-193 гг.) [Электронный ресурс] / О. Ерохина // Новый исторический вестник. - 2009. - № 22 (4). - С. 34-41. - Режим доступа: http://www.nivestnik.ru/2009_4/08_eroхина_8.shtml
6. Ширяева Е. Г. Сельскохозяйственные иностранные концессии на Северном Кавказе в 1920-х - 1930-х и в 1990-х - начале 2000-х гг.: историко-сравнительный анализ : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. истор. наук : спец. 07.00.02 "Отечественная история" / Е. Г. Ширяева. - Ставрополь, 2012. - 32 с.
7. Макаров И. Н. Партнерство государственного и частного капитала в Советской России [Электронный ресурс] / И. Н. Макаров // Российское предпринимательство. - 2008. - № 10. - Выпуск 1 (120). - С. 46-50. - Режим доступа: <http://old.creativeconomy.ru/articles/4859/>
8. Декрет Совета Народных Комиссаров 23 ноября 1920 г. Общие экономические и юридические условия концессий // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: в 5-ти т. - Т.1 (1917-1928гг.). - М. : Изд-во политической литературы, 1967. - С. 181-183.
9. Яковенко Ю. Л. Залучення іноземних капіталів у формі концесій в Радянській країні (20-ті рр. ХХ ст.) / Ю. Л. Яковенко // Збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет. Серія "Історія та географія". - Випуск 18. - Харків : Майдан, 2005. - С. 56-61.
10. Яковенко Ю. Л. Концесійна політика радянської держави у 20-ті рр. ХХ ст.: дис. ... кандидата істор. наук: 07.00.02 / Яковенко Юлія Леонідівна. - Харків, 2007. - 223 с.

11. Ленин В. И. Телеграмма краевому экономическому совещанию Юго-Востока / В. И. Ленин // Полное собрание сочинений : в 55 т. - Изд. 5-е. - Т. 54. - М. : Изд-во полит. лит-ры, 1975. - С. 135-136.
12. Яковенко Ю. Л. Політичний аспект проблеми концесій в Радянській країні в 20-х рр. XX ст. / Ю. Л. Яковенко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. - № 728. – Серія “Історія”. – Випуск 38. – Харків, 2006. – С. 203-210.
13. Концессия Круппа // Экономическая жизнь. - 1923. - № 13 (19 января). - С. 1.
14. ГАРФ. - Ф. 5446. - Оп. 4. - Д. 165. - Л. 15-19.
15. ГАРФ. - Ф. 8350. - Оп. 1. - Д. 283. - Л. 1-66.
16. Кушнер Б. А. Крупп и Маныч: Очерк [Электронный ресурс] / Б. А. Кушнер // Новый Леф. - 1927. - № 11-12. - С. 3-12. - Режим доступа: http://az.lib.ru/k/kushner_b_a/text_1927_krupp_i_manych.shtml
17. История Опенкинского сельского поселения: краткая историческая справка [Электронный ресурс] / Официальный портал Администрации Пролетарского района Ростовской области. - Режим доступа: <http://proletarsk.donland.ru/Default.aspx?pageid=98776>
18. ЦГАСА. - Ф. 33987. - Оп. 3. - Д. 295. - Л. 227.
19. Кантор Ю. Заключая дружба. Секретное сотрудничество СССР и Германии в 1920-1930-е годы. - Санкт-Петербург : “Питер Пресс”, 2009. - 336 с. - (Серия “Третий Рейх и СССР. Противостояние”).

Yakovenko Y. L. Agricultural concession “Krupp-Manych” in the USSR (1920 - early 1930)

The article discusses the history of the agricultural concession of the republican significance “Krupp-Manych” in the Rostov region of the USSR in 1920-1930-ies. It is emphasized that the Soviet government was interested in cooperation with Germany. The article shows that the concession undertaking has experienced several stages in its development, has overcome a variety of difficulties in working, has ceased to exist within the new economic policy. The aim of the concession is to attract European agronomic and zootechnical experience, to create a base for further development of sheep farming in the region.

Key words: agricultural concession, the concession of national significance, grain farming, sheep farming.

Яковенко Ю. Л. Сельскохозяйственная концессия “Крупп-Маныч” в СССР (1920 – начало 1930-х годов)

В статье рассматривается история сельскохозяйственной концессии республиканского значения “Крупп-Маныч” в Ростовской области СССР в 1920-1930-х годах. Подчеркивается, что советское правительство было заинтересовано в сотрудничестве с Германией. В статье показано, что концессионное предприятие пережило несколько этапов в своем развитии, преодолевало разнообразные трудности в работе, прекратило свое существование в условиях сворачивания новой экономической политики. Значение концессии заключалось в привлечении европейского агрономического и зоотехнического опыта, создании базы для дальнейшего развития овцеводства в регионе.

Ключевые слова: сельскохозяйственная концессия, концессия республиканского значения, зерновое хозяйство, овцеводческое хозяйство.